

Imre László

Julow Viktor, az ember és a tudós

Kollégája és barátja lehettem Julow Viktornak (ez utóbbit azért állíthatom, mert másfél évtizedes ismeretségünk második szakaszában intim alkalmakkor – születésnap, házassági évforduló – lehattunk asztalukhoz hívott vendégeik), de nem tanított, tehát egyetemi oktatói tevékenységéről nincsenek élményeim. (Hogy becsült, a hallgatóság rokonszenvét elnyerő tanár volt, azt mindenki így tudta.)

Személyiségének roppant, már-már szakadással fenyegető ellentéteiről inkább szűkebb baráti körének lehetett fogalma. Adva volt egy debreceni jómódú értelmiségi familia (porosz származású őse a Lánchidat építő Clark Ádámmal jött Magyarországra), majd az elit továbbtanulás: Eötvös József Collégium, magyar–angol szak, Kéry Lászlóval ketten voltak Országh László tanítványai. Ezt aztán katonaság és többéves szovjet hadifogság követte. Hazakerülve gyakorló gimnáziumi tanár Debrecenben, ezt követően pedig az egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetében oktat. 1956 október végi és november eleji napjaiban Csokonai Rádió néven helyi sugárzású adást szerkesztett, ami miatt letartóztatták 1957-ben, ahonnan gimnáziumi tanár társa, Nagy János szabadította ki azzal, hogy Fazekas Mihályról szóló könyvét felmutatva a szovjet városparancsnokot meg lehetett győzni arról, hogy nem fasiszta rendbontóról van szó az ő esetében. Egyetemi oktatói státuszát azonban elveszíti, és nyolc évig a Déri Múzeum irodalmi muzeológusa. [Csak 1965-ben kerül vissza a tanszékre.]

Keserves élményekből tehát bőségesen részesült [bár fizikai bántalmazását, a legendaképzés termékét, legszűkebb baráti körében is tagadta], holott ő egzotikus utazásokra, távoli földrészek megismerésére vágyott volna. Hosszú beszélgetések során vallott erről: az egyetemi éttermi ebéd után az intézeti szobák valamelyikében elkávégzatva, cigarettázva néha este 7 óráig folyt belőle a szó. [Toleranciája, kommunikációs „éhsége” jegyében sosem mondta azt, hogy „nem ér rá”.] Ebben meglehetősen különbözött tudós tanártársaitól, Barta Jánostól, Bán Imrétől. Ez utóbbiak Horváth János tanítványai voltak, ő Szerb Antal és mások nyomán a műfordítás, sőt a szépirodalmi próbálkozások csábításának is engedett. [Ún. minigroteszkekkel – amelyek leginkább Örkény egyperceseiére emlékeztettek, bár időben azokat megelőzve – utolsó korszakában is kísérletezett.]

Porosz gyökereit is számon tartotta, de anyai ágon a kálvinista hagyományokból is sokat örökölt. Így lett a debreceni felvilágosodás lényegét „gerincvelői szinten” érzékelő tudós kutató, egyszerre debreceni és világpolgár. Végrendelkező kérésének engedve hivatalos, „állami” temetését követően (egyházhoz valóban nem kötődött) egy szűkebb csoport a sírnál maradván, Simon Zoltán kedves tanítványa és barátja vezetésével elénekelt a 90. zsoltárt [*Tebenned bíztunk*] és a *Marseillaise*-t. [Ennél pontosabban nem lehet „kiénekelni”, de még elképzelni sem az ő szellemi-politikai vonzalmainak horizontját, annak „végpont”-jait, hisz a Szovjetunióban vagy húsz évig a cári himnusz helyett a francia forradalom dalát tekintették az ország énekének.] Ilyen

távlatokat egyetlen emberi sorsban és egyazon tudományos életműben egyesíteni csakugyan egyedül neki sikerülhetett. [Még az is benne foglaltatik mindennek távlatában, hogy lutheránus felekezetiségében is egyszerre különbözött és ugyanakkor odatartozott a kálvinista Rómához.]

Nemcsak bátor elvhűség, de tapintat is kellett azonban ahhoz, hogy Juhász Géza jakobinus, majdnem forradalmár Csokonai-képét korrigálhassa. A dolog előzménye az, hogy az 1960-as évek elején – nem utolsósorban Eötvös-kollégiumi barátja, Szaunder József jóvoltából – ő kapja meg a hatkötetes akadémiai irodalomtörténet [az ún. Spenót] harmadik kötetében a Csokonai- és Fazekas-fejezetek megírásának feladatát. Ezt a kötetet bírálva Juhász Géza kifogásolja, hogy Julow portréja csak lazán kapcsolja Csokonait a francia forradalom eszméihez. Julow tanulmányméretű írásban válaszol, határozottan, „az ötvenes években kialakult, retusált Csokonai-képpel polemizálás hevében.” [Talányos Csokonai – tragikus Csokonai] Ebben a vitában – persze – Julow oldalán áll a szakma, a XVIII. századi kutatók, szakértők java. Nehezebb helyzetbe kerül az életműve betetőzésének szánt, Csokonai stíluszintézisére vonatkozó elméletével. Számtalan részletmegfigyelését, okfejtését máig idézi a Csokonai-szakirodalom, azonban mégis [azóta is] nehéz maradéktalanul tisztázni, hogy valóban szintézis-e az, ami Csokonai költői életművében megvalósul, vagy inkább csak vegyesség, tarka-barka elegyesség. [Ahogy ezt Horváth Jánostól Barta Jánosig többen így gondolják.]

Julow Viktor életművének gazdagságát és folytathatóságát az is garantálja, hogy egyensúlyban tudja látni és láttatni a magyarság érdekeit [politikai és kulturális értékeit] az európaisággal, sőt a világpolgári perspektívával. Ennek is megvannak a debreceni gyökerei, hiszen a debreceni tájékozódás, kereskedés, tudományos kapcsolatok virágkorában bámulatosan szélesre nyílik a város kapcsolatrendszere. Nem egyszerűen Moszkvától [ahová tenyészlovakat exportálnak] Londonig [ahová marhacsordákat hajtanak] terjed ez a tájékozódás, hanem mindez szellemi, szokásjogi érintkezést is jelent egészen Perzsiáig [ahová jártukban a debreceniek Isztambulban úgy pihenhetnek meg, hogy saját házuk van]. Amikor Julow erről értekezik *A debreceni felvilágosodás problémái* című nagyszerű dolgozatában, akkor a magyarság „nagygyá levésének” egyetlen lehetséges útját ismeri fel a szellemi, kulturális, kereskedelemi kapcsolatok igen széles körében. Ez a kíváncsiság, ez az asszimiláló képesség volt meg Julow Viktorban, az ő életművében is, ám a kor, mely számára rendeltetett, kevés lehetőséget biztosított igazi szellemi és „utazási” kalandokra, s a szocialista korszak eszmei korlátai sem ösztönöztek tágas tájékozódásra. [Például életműve mégsem lehet minden tekintetben példa: hozzáértő olvasói, kitűnő anglista szakemberek beszélnek elragadtatással nemcsak a sok kiadást megérett *Tom Jones*-fordításáról, hanem Bacon, Pope és más művek magyarításáról is. Ez bizony művészi kvalitás, amellyel nem nagyon lehet könnyű versenyre kelni.]

Az teszi különösen [máig] aktuálissá Julow '60-as, '70-es évekbeli polémiáit, hogy mindezek háttérben kimondatlan, de mégis jól kivehető aktualitás van. Amikor például azt állítja, hogy az 1793–94-es párizsi terror ábrándítja ki Csokonait a francia forradalomból, akkor ezt akár a nagy ígérekkel és reményekkel induló, de gyilkos terrorrá átváltozó orosz bolszevizmus analógiájára lehet érteni. Sinkó Ervin *Csokonai*-könyvének bírálatában meg a jakobinusokat a felvilágosodás árulóinak minősítő Sinkóval ért egyet, hiszen „új zsarnokságot, új intoleranciát hoztak”, s ez nemcsak a nálunk ekkor

már hivatalosan is elmarasztalt sztálinizmus megbélyegzése, hanem az erőszakos, baloldali, forradalmi világmegváltások mindenkori csődjére is vonatkozatható.

Julow Viktorban mindvégig a legtöbbnek, a legnagyobbak az igénye élt, gyakran kimondatlanul, máskor irodalomtörténeti koncepciók alakját öltve. „Korfordító” eredményt látott például Csokonai stíluszintézisében, mely a „manierista maradványoktól a klasszicizmus és a szentimentalizmus több változatán, s a rokokón át a népiességig, a lírai realizmusig és a romantikus kezdetekig terjedő szédületes ívelésig” határozható meg. Mindez Julow szemhatárának, befogadó képességének feleltethető meg. Szerencsésebb körülmények lehetőséget adhattak volna neki nyugodt és sokoldalú irodalmi szintézisreteremtésre, de így is benne van munkásságában a magyar sors és az európai igény összhangba hozásának szándéka, a legtöbbre tekintő műveltség és fantázia, mely mindenkit [aki őt hallgatta, aki írásait olvasta] magyarság és Európa összhangja végtelen lehetőségeinek számbavételére sarkallt. Szárnyaló fantázia és szorgos textológia mérhetetlen távlatai inspirálhatnak ma és holnap is, ha nem feledjük azt a debreceni tudóst, aki e szűkhatárú vidéki lét végtelen kiterjesztésének igényével adott példát a mának és a holnapnak.

D. Rácz István

A fürtrablás és az angol versfordítás szerepe Julow Viktor életművében

Julow Viktor gazdag életművében különleges helyet foglal el műfordítói munkássága. Amikor egy 1978-as interjúban Imre László megkérdezte tőle, hogy melyik szerepet érzi legközelebb magához, így válaszolt: „Őszintén megmondom, hogy a fordítás áll a legközelebb a szívemhez. Szépirodalmi ambíciókkal indultam, de ezek valahogy besültek. A fordítás áll a legközelebb a szépirodalomhoz, ott tudom magam leginkább írónak érezni.”¹

Fontos kérdésre fontos válasz született. Imre László ugyanis lényeglátóan faggatta Julow Viktort, amikor különböző szerepeket vetett föl. Ha föllapozzuk Julow nevezetes elemzését Balassi *Katonaénekéről*, többek között ezt olvassuk: a költő ezt a verset „marcona vadságukban is naiv lelkeknek énekli, de humanista barátai szűk körének és a halhatatlanságnak írja”.² Más figurát alakít az énekmondás imitálásával és mást az írás aktusával. A szociálpszichológiai értelemben vett szerepjátszás, amelynek fontosságát Julow Viktor máshol is hangsúlyozza, minden irodalmi alkotás alapja. Valamennyi írása kötődik a szépirodalomhoz, nemcsak tárgyában, hanem jellegében, stílusában is. A szerepeket ennek megfelelően alakítja: a hangyaszorgalmú kutatóét,

1 Julow Viktorral beszélget Imre László, Jelenkor, 1978/7-8., 748.

2 Julow Viktor, *Árkádia körül*, Szépirodalmi, Bp., 1975, 47, kiemelések az eredetiben.